

Kalić, Jowanka

Stosunki handlowe krajów bałkańskich z Europą Centralną w XV w.

Przegląd Historyczny 67/4, 565-574

1976

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

JOWANKA KALIĆ

Stosunki handlowe krajów bałkańskich z Europą Centralną w XV w.

Studia nad historią gospodarczą krajów bałkańskich należą do dziedziny badań, którą historiografia jugosłowiańska zajmuje się od niedawna. Po drugiej wojnie światowej opublikowano szereg prac podejmujących tę tematykę, dzięki czemu w chwili obecnej znamy zarówno ważniejsze gałęzie gospodarki jak i cechy właściwe ekonomicznie poszczególnych regionów i epok. W tej sytuacji badania mogą zwrócić się ku nowej dziedzinie aktywności ludzkiej, podejmując problematykę dziejów handlu.

Od dawna wiadomo, że miasta leżące u wybrzeży Adriatyku odegrały szczególnie ważną rolę w rozwoju handlu krajów zabałkańskich. Chodzi tutaj przede wszystkim o Dubrownik, Kotor, Bar, Ulcinj. Miasta te bardzo wcześnie rozwinęły swój handel korzystając z bogatych tradycji świata śródziemnomorskiego oraz w związku ze swymi własnymi potrzebami aprowizacyjnymi. Były to małe komuny miejskie mające zaplecze góryste i w większości wypadków nieurodzajne, toteż ich egzystencja zależała w dużym stopniu od handlu morskiego lub lądowego. Niektóre, jak miasto Zety (dzisiejsza Czarnogóra) wchodziły w skład państwa serbskiego, inne natomiast utrzymywały z Serbią ożywione stosunki gospodarcze.

Artykuł ten w znacznej części poświęcony będzie działalności dubrowniczian na obszarze Europy Centralnej, co tłumaczy się zarówno rozmiarami ich handlu, jak i ich silną pozycją w wymianie międzynarodowej.

Problematyka stosunków gospodarczych między krajami bałkańskimi i regionami sąsiadującymi — położonymi w Karpatach i na Nizinie Panońskiej, co łatwo zauważyć, nie była przedmiotem badań naukowych. Zajął się nią jedynie Konstantyn Jireček pisząc w 1899 roku swój wykład do wiedeńskiej Akademii Nauk zatytułowany „Die Bedeutung von Ragusa in der Handelsgeschichte des Mittelalters”; w pracy tej podał szereg informacji odnoszących się do działalności dubrowniczian, w różnych rejonach Europy, w tym również na Węgrzech. Rozważania Jirečka w jego „Historii Serbów” i w studium o drogach handlowych i kopalniach Serbii i Bośni pozostają jedynymi wiadomościami jakie na ten temat może znaleźć współczesny czytelnik¹.

Problematyka ta nie została podjęta ani przez historyków jugosłowiańskich, ani też przez badaczy węgierskich. Więzy łączące obydwa kraje badano jedynie w aspekcie stosunków politycznych. Również prace węg-

¹ C. Jireček, *Die Bedeutung von Ragusa in der Handelsgeschichte des Mittelalters*, „Almanach der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften” 1899, s. 367—451; K. Jireček, *Istorija Srba* t. I—II, Beograd 1952; C. Jireček, *Die Handelsstrassen und Bergwerke von Serbien und Bosnien während des Mittelalters*, „Abhandlungen der königl. Gesellschaft der Wissenschaften”, VI Folge t. X, Classe für Philosophie, Geschichte und Philologie, nr 2, Prag 1879.

gierskie dziewiętnastowieczne i z początku dwudziestego stulecia (takich autorów jak L. Thallóczy, V. Fraknoi, F. Pesty i in.) poświęcone zagadnieniom związanym z historią Bałkanów nie zajmują się związkami gospodarczymi między dwoma sąsiadującymi ze sobą regionami. Działalności mieszkańców małej republiki dubrownickiej na obszarze Europy Centralnej nie traktowano jako elementu stosunków między dwoma sąsiadującymi regionami, stąd też wyraźne pomniejszanie jej znaczenia. Co więcej temat ten, daleki od problematyki sporów historiograficznych, pozostawał poza zainteresowaniami większości uczonych. W nauce jugosłowiańskiej zajmował miejsce drugorzędne również i dlatego, że zakres operacji handlowych, jakie przeprowadzali kupcy dubrowniczcy na Węgrzech, był zawsze skromniejszy od ich działalności w innych krajach (Włochy, kraje lewantyńskie, Hiszpania). Wreszcie hamowały badania trudności językowe: niezbędna znajomość języka i historiografii węgierskiej.

Z tych to właśnie powodów dopiero teraz podejmuje się pierwsze prace stawiające sobie za cel rozszerzenie znajomości tych problemów. Historycy jugosłowiańscy wykorzystywać mogą zbiory Archiwum Dubrownika zawierające dokumenty od XII w. aż po 1806 rok, kiedy to Republika Dubrownicka została obalona przez Napoleona. Różne serie tego Archiwum, zorganizowanego na wzór wenecki, zawierają obfitą dokumentację pozwalającą na dokonanie pogłębionych studiów nad historią gospodarczą Dubrownika i regionów, z którymi utrzymywał on stosunki.

Warunki, w jakich rozwijał się Dubrownik, ułatwiały w znacznej mierze jego ekspansję handlową. Do 1358 r. miasto pozostawało w zależności od Republiki Weneckiej, która utrudniała i ograniczała rozwój floty dubrownickiej². W tym czasie kupcy dubrowniczcy zwrócili się w kierunku zaplecza bałkańskiego i zajęli się handlem lądowym, który stał się podstawową dziedziną ich działalności. W 1371 przedstawiciele miasta złożyli królowi węgierskiemu memoriał dotyczący ich aktywności gospodarczej. Podkreślano w nim, że nie mogą dubrowniczanie utrzymywać się bez zajmowania się handlem, i że swą działalnością kupiecką obejmują przede wszystkim Serbię³; kiedy zaczęli sprzedawać swe towary w miastach Europy Centralnej, stało się to dzięki kapitałom zdobytym w Serbii, wykorzystując stosunki, które tam nawiązali i które starali się w dalszym ciągu utrzymać.

Szybko rozwijająca się, przede wszystkim od XIII w., Serbia przyciągała kupców z terenów nadmorskich, zwłaszcza dubrowniczanie. Przybywali oni do miast i kopalni serbskich, zasobnych w srebro, złoto, miedź i ołów, których eksploatacja doszła do skutku dzięki górnikom saskim. Dubrowniczanie zakładali tu swoje kolonie, z czasem zaczęli dzierżawić komory celne i kopalnie. Dlatego też jeszcze przed pojawieniem się miejscowych kupców, zdobyli praktycznie monopol na handel zagraniczny nie tylko w Serbii, ale także w innych krajach bałkańskich. Wywozili z nich surowce i metale szlachetne, sprzedawali produkty manufaktur miast adriatyckich i przede wszystkim sól, która przynosiła im duży dochód. To oni stworzyli kontakty między rynkami zachodnimi i światem śródziemnomorskim z jednej a Bałkanami z drugiej strony. Dobrobyt miasta był wynikiem pełnienia przez Dubrownik roli pośrednika w handlu międzynarodowym.

² I. Božić, *Ekonomski i društveni razvitak Dubrovnika u XIV—XV veku*, „Istoriski glasnik” t. I, 1949.

³ G. Tadić, *Litterae et commissiones Ragusinae* t. I, *Fontes rerum Slavorum Meridionalium, Series secunda*, Belgradi 1935, s. 214.

Zasady, na jakich odbywał się handel dubrowniczian w krajach bałkańskich, regulowało szereg umów, których teksty zachowały się do dziś⁴. Począwszy od XII wieku aż po upadek średniowiecznych państw bałkańskich i ustalenie się tureckiego panowania, działalność kupiecka dubrowniczian chroniona była i pobudzana licznymi przywilejami. Wolność handlu gwarantowali im wszyscy władcy bałkańscy.

Analiza źródeł wskazuje na ścisłe powiązania kupców dubrownickich, działających na obszarze Europy Centralnej, z krajami bałkańskimi. Z licznych biografii kupców, których spotykamy na Węgrzech wynika, że chodzi tu o ludzi wcześniej lub równocześnie działających w górniczych regionach Serbii lub Bośni, skąd jeździli do różnych regionów Węgier. Nigdy nie rozpoczynali swej działalności w basenie Dunaju czy u stóp Karpat, na te tereny przybywali jedynie w celu rozszerzenia swej działalności. Problem handlu dubrownickiego na Węgrzech nie stanowi zatem jedynie fragmentu historii gospodarczej miasta Dubrownika, pozostaje bowiem w związku z ustaleniem się więzi gospodarczych krajów bałkańskich z krajami Europy Centralnej i stanowi zagadnienie szeroko pojętego handlu międzynarodowego. Według naszego aktualnego stanu wiedzy chodzi tutaj o odbywający się poprzez tereny krajów bałkańskich handel krajów śródziemnomorskich z Europą Centralną.

Wypada uczynić tu pewną uwagę terminologiczną. W dokumentach przechowywanych w większości w Archiwum Dubrownika mowa jest zawsze o handlu z Węgrami. Dubrowniczanie dbali o swoje dobre stosunki z dworem węgierskim i zaliczali się do najwierniejszych poddanych korony węgierskiej, bowiem dzięki tej właśnie protekcji mogli zapewnić sobie swobodny rozwój handlu. Jedyną drogą drobiazgowej analizy możliwe jest określenie tego, w jakie regiony udawali się dubrowniccy kupcy.

Dubrowniczanie zajęli się handlem na Węgrzech w pierwszej połowie XIV wieku. Kupcy i kolonie dubrownickie pojawiają się przede wszystkim na południu (komitaty Szerem, Basc, Keve, Torontal)⁵. Pierwsze przepisy celne odnoszące się do handlu na Węgrzech przyjęte zostały w 1326 r. i przewidywały opłaty celne w wysokości 2% wartości towarów eksportowanych z Dubrownika na Węgry⁶. Tak niska taryfa celna pobudzała rozwój handlu z Węgrami.

Zawarty w 1358 r. pokój z Wenecją w Zadarze oddziałł pozytywnie na handel dubrownicki na Węgrzech. Traktat przyznawał Węgrom wybrzeże adriatyckie od Istrii po Durazzo w Albanii. Dubrownik uznał zwierzchnictwo władcy Węgier. Aż do bitwy pod Mohaczem w 1526 miasto pozostawało wierne zobowiązaniom podjętym w 1358 roku.

Już w toku pertraktacji prowadzonych w 1358 r. z królem Węgier dubrowniczanie zmięrzali do uregulowania sprawy najważniejszej: do zapewnienia prawnej ochrony swoim kupcom handlującym na Węgrzech. Jednak dokument, jaki im wtedy nadano, określał jedynie procedurę prawną stosowaną w wypadku zatargów między kupcami dubrownickimi i pod-

⁴ St. Novaković, *Zakonski spomenici srpskih država srednjega veka*, Beograd 1912, s. 132—260.

⁵ Odpowiednie dane znaleźć można w następujących wydawnictwach źródłowych: J. Gelcich, *Monumenta Ragusina* t. I—V, Zagrabiae 1879—1897; G. Tadić, op. cit.; J. Radonić, *Acta et diplomata Ragusina* t. I, cz. 1, Belgradi 1934; zob. S. Čirković, *Sirmium*, Sremska Mitrovica 1969.

⁶ M. Peterković, *Statuta doane civitatis Ragusii, Fontes Slavorum Meridionalium, Series quinta: Monumenta historico-juridica t. I: Leges et ordines Ragusii*, ed. Academia Serbica Scientiarum, Belgradi 1936, 420.

danymi władcy Węgier⁷. Gdy król węgierski ratyfikował Statut Dubrownika, kwestia autonomii prawnej obywateli tego miasta prowadzących handel na Węgrzech została tym samym uregulowana. Statut postanawiał, że żaden dubrowniczanie nie może występować przeciw swemu rodakowi przed obcym trybunałem, a więc i przed węgierskimi sądami lokalnymi⁸. Aby zapewnić wykonanie tych postanowień władze miasta mianowały konsułów i sędziów w tych ośrodkach, w których były liczne kolonie dubrownickie. Wiadomo na przykład, że w 1361 r. konsul Dubrownika na Węgry południowe otrzymał szerokie prerogatywy uprawniające go do zapobiegania naruszaniu umowy⁹.

Wiek XV przynosi wzrost handlu dubrownickiego i to zarówno jego asortymentu jak i zasięgu terytorialnego. Widzimy dubrowniczanie w rejonach górniczych na północy i północnym wschodzie Węgier, w komitacie Szatmar i Saros, potem w Pożoniu (Bratysława) i w Budzie. Czym należy tłumaczyć taki rozkwit ich handlu? Nie jest możliwe udzielenie tu pełnej odpowiedzi, bowiem wymagałoby to pogłębienia analizy stosunków gospodarczych na bardzo rozległym terytorium. Poruszamy więc tu jedynie kwestię, jaką w tym procesie odegrał potencjał gospodarczy krajów bałkańskich.

W pierwszej połowie XV w. w tych krajach następuje rozkwit gospodarczy. Wzrosła znacznie produkcja srebra, złota i innych metali w kopalniach serbskich. Najważniejsze z nich w Novo Brdo, Srebrnicy i innych miejscowościach dostarczały wielkich dochodów panującemu i kupcom dubrownickim¹⁰. Wszystkie przeprowadzane przez nich transakcje pieczołowicie rejestrowane były w Dubrowniku; dzięki wiadomościom o tych rozlicznych kontaktach możemy określić nowe kierunki handlu dubrownickiego na Węgrzech. Z pewnością oddziaływały tu również pewne wydarzenia polityczne w Serbii¹¹.

U progu XV w. Serbia zbliża się do Węgier tak pod względem politycznym jak i gospodarczym. Silnie zagrożona od południa przez Turków, Serbia przesuwa swoje centrum w kierunku Sawy i Dunaju. Najważniejszym śladem tego procesu jest ustalenie się w XV w. stolicy państwa w Belgradzie¹². Rządzący w tym czasie w Serbii despota Stefan Lazarević szukał sprzymierzeńca w Zygmuncie, królu Węgier. Stał się jego wasalem, co dało mu liczne domeny na Węgrzech, zaś jego następca powiększył je. Tak więc uzyskali władcy serbscy ważne posiadłości w komitacie Szatmar, mianowicie kopalnie Nagybanja i Felsőbanja (Medius Mons), dalej miasta Munkacs, Bereg, Tokaj, Regéc oraz majątki rozciągające się wzdłuż średniego biegu rzeki Cisy, a także w komitacie Pilis i na południu kraju¹³.

⁷ J. Radonić, op. cit., s. 86—98; J. Gelcich, L. Thallóczy, *Raguza és a Magyarországon összeköttetéseinek oklevéltára*, Budapest 1887, s. 4—6.

⁸ G. Tadić, op. cit., s. 64; V. Bogisić, C. Jireček, *Liber statutorum civitatis Ragusinae compositus anno 1272*, Zagrabiae 1904, s. 180.

⁹ *Monumenta Ragusina* t. III, Zagrabiae 1895, s. 104 n.

¹⁰ M. Dinić, *Za istoriju rudarstva u srednojovekovnoj Srbiji i Bosni* t. I—II, Beograd 1955, 1962; D. Kovačević, *Dans la Serbie et la Bosnie médiévales; les mines d'or et d'argent*, „Annales ESC” 1960; D. Kovačević, *Trgovina u srednjovekovnoj Bosni*, Sarajevo 1961.

¹¹ Chodzi tutaj jedynie o Serbię i Bośnię, bowiem na początku XV wieku Turcja podległa już była dużej części krajów bałkańskich. Jedynie Serbia i Bośnia nie licząc miast nadmorskich zachowały niezależność.

¹² J. Kalić-Mijusković, *Beograd u srednjem veku*, Beograd 1967.

¹³ K. Jireček, J. Radonić, *Istorija Srba* t. II, Beograd 1952, s. 367.

Posiadłości władców serbskich na Węgrzech przyczyniły się do ekspansji handlu dubrownickiego na tych terenach. Jest to stwierdzenie nowe, potwierdza je fakt, że tam właśnie spotykamy dubrowniczian. Despota Stefan Lazarević używał ich do poboru ceł na Węgrzech¹⁴. Wiadomo też, że scedował on na grupę dubrowniczian swoje dochody z węgierskich komór celnych. Parę lat później w 1425 roku wystawił im dokument stwierdzający, że nie są mu nic winni¹⁵. Chodziło tu o kupców zamieszkałych w Nagybanya, a wywodzących się z patrycjuszowskiej rodziny Babalio. Jeden z nich książę Blasius z Babalio miał w Nagybanya majątek. Źródła wspominają dom i winnice. Jedną z winnic darował Blasius na rzecz kościoła św. Stefana w Nagybanya. Tam też on sam i jego synowie spędzali ostatnie dni życia. Jego testament spisany na Węgrzech, zgodnie z przyjętą procedurą prawną wysłano do Dubrownika, gdzie wpisany został do rejestrów¹⁶. W latach dwudziestych i trzydziestych XV w. spotykamy w Nagybanya również innych dubrowniczian. Są to wybitni kupcy, których kariery zawodowe są nam dobrze znane. Przed przybyciem na Węgry przez długi czas zajmowali się oni handlem z Serbią i Bośnią. Wspomniani wcześniej Blasius z Babalio przebywał długo w Novo Brdo, w największej serbskiej kopalni srebra, podobnie jak jego brat Volcius z Babalio, wspólnik w interesach prowadzonych w Nagybanya¹⁷.

Mamy informacje o dubrowniczaniach podróżujących do komitatu Saros (Słowacja), spotykamy ich na szlaku Koszyce-Kraków. W 1426 grupa kupców udała się z Serbii na Węgry i przez Koszyce przybyła do Saros, gdzie dołączyła do innych dubrowniczian, z którymi zawarto liczne transakcje¹⁸. Wspomina się w źródłach o obywatelach Dubrownika, którzy byli posiadaczami majątków w komitacie Saros i tam prowadzili interesy bez wątplenia wymagające dłuższego pobytu. Dokonywane w Saros operacje kredytowe opiewały na sumy wyższe niż tysiąc dukatów. Dane, którymi dysponujemy wskazują, że ci kupcy utrzymywali ścisłe stosunki z miastami bałkańskimi. Jeden z wspólników pozostawał na ogół w Serbii lub Bośni, podczas gdy inni prowadzili handel w odległych rejonach karpaccich. Dla przykładu, jedna ze spółek handlowych działała równocześnie w Belgradzie i Saros. System ten był bardzo często stosowany przez kupców dubrownickich, pozwalał im na zakup bardziej różnorodnych towarów i na dowożenie ich na rynki niejednokrotnie bardzo odległe.

Wiadomo, że kupcy ci podróżowali również do Pożonia i Budy, w której długo musieli walczyć o poprawę warunków działalności handlowej¹⁹.

Rozszerzając swój handel na kraje Europy Centralnej dubrowniczanie korzystali z doświadczeń zdobytych w krajach bałkańskich. Łączyli się zazwyczaj w spółki zwane kompaniami, zakładane na mocy kontraktu zawartego w Dubrowniku. Kontrakt obowiązkowo rejestrowany w notariacie miejskim, precyzował udział każdego z partnerów, dobra jakie uczestnicy wnosili i okres, na jaki był zawarty. Określano obszar, na którym miano handlować (kraj, często miasta), wymieniano towary, precyzowano

¹⁴ J. Kalić, *Carinici despota Stefana Lazarevića u Ugarskoj*, „Zbornik Filozofskog fakulteta” t. XIII, Beograd 1975.

¹⁵ Lj. Stojanović, *Stare srpske povelje i pisma* t. I, cz. 1, Beograd — Sremski Karlovci 1929, s. 232 n.

¹⁶ M. Dinić, *Grada za istoriju Beograda* t. II, Beograd 1958, s. 26 nn.

¹⁷ J. Kalić, op. cit., s. 286.

¹⁸ M. Dinić, op. cit., s. 29 nn.

¹⁹ J. Kalić, *Beograd u međunarodnoj trgovini srednjeg veka*, [w:] *Zbornik radova „Oslobodenje gradova u Srbiji od Turaka”*, Beograd 1967, s. 55—60.

sposób kompensaty strat i naprawy szkód; kosztami tymi obciążano na ogół współników proporcjonalnie do zainwestowanych kapitałów. Często umowy zawierały zakaz sprzedaży na kredyt, a nawet sprzedaży towarów określonym osobom. Jednym z podstawowych obowiązków kupców dubrownickich było systematyczne prowadzenie ksiąg, notowanie w nich danych dotyczących kupowanych i sprzedawanych towarów, przede wszystkim zaś cen. Prowadzili swe księgi w sposób nowoczesny, na wzór kupców włoskich. Wspomina się o tych *quaderni* w testamentach. Wiele takich ksiąg zachowało się, dzięki czemu możliwe jest szczegółowe przebadanie form transakcji handlowych; niektóre z nich zostały opublikowane. Ukazują one całą różnorodność systemu kredytowego i bankowego, zasięg współpracy z miejscowymi kupcami, formy wykorzystywania drobnych handlarzy itd.

Dokumenty odnoszące się do działalności dubrowniczian na Węgrzech wskazują również na fakt, że kupcy ci prowadzili liczne interesy, dysponowali poważnymi kapitałami i korzystali najczęściej z poparcia władców serbskich. Aby dostać się do Europy Centralnej wybierali zazwyczaj drogę przez Belgrad, gdyż od 1403 r. miasto to oferowało im szczególnie korzystne warunki działalności²⁰.

Ekspansji kupców dubrownickich na Węgry w XV w. towarzyszyły wysiłki władz miasta zmierzające do zapewnienia swym obywatelom skutecznej ochrony prawnej i korzystnych warunków prowadzenia handlu. I tak w 1438 r. delegaci miasta proszą w Budzie króla Albrechta o nadanie im prawa wolnego handlu „w całych Węgrzech i we wszystkich królestwach podległych koronie węgierskiej” oraz o odszkodowanie w wypadku rabunku dokonanego na terenie jego państwa²¹. Władca odrzucił prośbę i ratyfikował jedynie przywileje, które przyznali dubrowniczianom jego poprzednicy.

Więcej sukcesów osiągnęli za panowania Macieja Korwina. W 1465 roku skarżą się królowi Węgier na prześladowania kupców dubrownickich za długi zaciągane przez ich rodaków. Zasada zbiorowej odpowiedzialności stosowana wobec wszystkich dubrowniczian w sprawach długów była poważną przeszkodą w rozwoju handlu. W 1465 r. król wysłuchał próśb poselstwa dubrownickiego i zabronił władzom lokalnym ścigania dubrowniczian z racji długów ich rodaków, zaś wszystkie skargi na niewypłacalnych dłużników nakazał wysyłać do Dubrownika²².

W drugiej połowie XV wieku napływ dubrowniczian do Budy wzrasta; władze Dubrownika popierają sprawę asymilacji prawnej swoich kupców z obywatelami Budy (mając na uwadze zwłaszcza kwestie ceł i innych taks). Pierwsza przedłożona królowi prośba, złożona w 1493 r. została odrzucona²³. Ponowiono ją w 1502 roku precyzując, że pragną jedynie zezwolenia na zajmowanie się handlem detalicznym w Budzie. Tym razem prośba została załatwiona przez króla Władysława II pozytywnie²⁴.

Na koniec wypada rzec jeszcze kilka słów o towarach, które były przedmiotem tego handlu. W spisach bagaży kupieckich występują najczęściej produkty rzemiosła. Dubrowniczanie znani byli jako kupcy тка-

²⁰ J. Kalic, *Beograd u srednjem veku*, s. 84—90.

²¹ J. Gelcich, L. Thallóczy, op. cit., s. 415 n.; J. Radonić, *Acta et diplomata* t. I, cz. 1, s. 405.

²² J. Radonić, op. cit. t. I, cz. 2, s. 667 n.

²³ Tamże, s. 786; J. Gelcich, L. Thallóczy, op. cit., s. 645 n.

²⁴ J. Radonić, *Acta et diplomata* t. I, cz. 1, s. 59 nn.

ninami. Kupowali tkaniny w miastach włoskich, w Wenecji, Florencji i innych. Na początku XV w. założono w Dubrowniku manufakturę, która działała pod kierunkiem i kontrolą mistrzów włoskich. Od tego czasu handel tekstylny bardzo się rozwijał. Najrozmaitsze tkaniny produkowane w Dubrowniku, od najpospolitszych do tych, które przeznaczone były dla szlachty i dworu sprzedawano na Węgrzech i w krajach bałkańskich²⁵. Od czasu pojawienia się spółek handlowych często urządzano się tak, że jeden ze współników osiedlał się w Wenecji, tam dokonywał zakupu materiałów i wysyłał je do swych współników w różnych miastach. Weźmy przykład spółki powstałej w 1426 roku z kapitałem 3420 dukatów na okres 3 lat: jeden z partnerów zobowiązał się do przebywania w Wenecji, drugi do prowadzenia interesów w tym czasie w Srebrnicy (bogata kopalnia w Bośni), w Belgradzie i na Węgrzech²⁶. Również kupcy włoscy wspomniani bywają jako członkowie spółek działających na Węgrzech. Znamy wzmianki mówiące o żądaniach zwrotu pieniędzy od dłużników na Węgrzech.

Dubrowniczanie zajmowali się chętnie, obok handlu tekstyliami, handlem biżuterią wykonywaną w warsztatach swego miasta lub we Włoszech. Sprzedawali też różne ubrania, naczynia artystyczne, przedmioty ze szkła, srebro i złoto pochodzące z kopalń bałkańskich. Wiadomo, że handel srebrem był na Węgrzech reglamentowany. A jednak dysponujemy danymi świadczącymi o tym, że srebro z kopalń bałkańskich wwożono nie tylko „przemycem”, ale i oficjalnie. Srebro figuruje często w wykazach towarów należących do obrabowywanych kupców. Już w XIV w. król Zygmunt pozwolił kupcom dubrownickim mieszkającym w Srem (południowe Węgry) na kupowanie od ich rodaków srebra, pochodzącego z pewnością z kopalń serbskich i bośniackich. Pod rokiem 1430 źródła mówią o srebrze serbskim w Pożoniu²⁷.

Informacje dotyczące towarów przywożonych z Europy centralnej do krajów bałkańskich są znacznie mniej liczne. Sól obok niemieckich tkanin i węgierskiej broni zajmuje, wśród produktów importowanych przez kraje bałkańskie, miejsce najważniejsze. Serbia i Bośnia nie eksploatowały bowiem w średniowieczu swoich kopalń soli. Ten ważny produkt przywożony był tam z wybrzeży adriatyckich za pośrednictwem kupców dubrownickich oraz w mniejszej ilości znad Morza Egejskiego. Dubrowniczanie czerpali znaczne zyski z tego handlu, dlatego też rozciągnęli staranną kontrolę nad produkcją i sprzedażą soli. W razie wojny likwidowano w pierwszym rzędzie handel solą. Dzięki danym piętnastowiecznym wiadomo, że w czasie wojny sprzedawno w Serbii sól „węgierską”. W 1412 r. wzmiankuje się cenę soli w Prištinie i porównuje się ją z ceną soli morskiej²⁸. W połowie XV wieku, w czasach, gdy Belgrad znajdował się pod panowaniem węgierskim, miasto było centrum sprzedaży soli pochodzenia węgierskiego. Rezydował w nim przedstawiciel króla Macieja, do którego należała kontrola działalności spółki zajmującej się sprzedażą soli²⁹. Spółka ta miała swoich agentów w licznych miastach Serbii. Chociaż nie wspomina się, skąd pochodziła sól, którą handlowano za pośrednictwem spółki,

²⁵ I. Bozić, op. cit.

²⁶ Archiwum Historyczne w Dubrowniku, Debita Notarie 14, k. 29 n., 10 czerwca 1426; Testamenta de Notaria 11, k. 196 n., 15 marca 1429; M. Dinić, op. cit., s. 24 nn.

²⁷ G. Fejer, *Codex diplomaticus ecclesiasticus ac civilis* t. X, cz. 7, Budae 1899.

²⁸ C. Jireček, *Die Bedeutung von Ragusa*, s. 435.

²⁹ M. Dinić, op. cit. t. II, s. 81 n.

można jednak przypuszczać, że z kopalń Siedmiogrodu. Wśród towarów przywożonych do krajów bałkańskich w XV w. wymienia się produkty rzemiosła z rejonów Europy Centralnej.

Wiadomo, że Dubrownik miał handel międzynarodowy daleko bardziej rozwinięty niż inne miasta bałkańskie. Jednakże nie należy zapominać o udziale, jaki w tym handlu mieli kupcy pochodzący z innych krajów bałkańskich. Niestety źródła dotyczące ich działalności zaginęły i dysponujemy jedynie tekstami umów zawieranych między poszczególnymi państwami regulującymi ten handel.

Pierwszym serbskim władcą, który popierał działalność kupiecką swych poddanych na obszarze Węgier, był despota Stefan Lazarević (1389—1427). Przyznał on specjalne przywileje mieszkańcom Belgradu: zwolnił ich od wszystkich podatków pobieranych w Serbii i w porozumieniu z królem Zygmuntem uzyskał dla nich podobne udogodnienie na Węgrzech³⁰. Nieznane są nam skutki ekonomiczne tej polityki, nie wiemy również ku jakim regionom kierowali się kupcy serbscy.

Połowa XV w. przynosi ważne przemiany polityczne i gospodarcze na Bałkanach. W 1459 r. Turcy najechali Serbię, a w 1463 Bośnię. Od upadku Serbii aż po bitwę pod Mohaczem w 1526 roku, Sawa i Dunaj stanowiły granicę między Turcją i Węgrami. Wielka liczba Serbów przeniosła się na Węgry. Dlatego właśnie, jak się uważa, handel krajów bałkańskich z Europą Centralną nie uległ przerwaniu. Dubrowniczanie kontynuowali gorliwie swą dotychczasową działalność, przystosowując się z powodzeniem do nowych warunków. W negocjacjach z sultanem udało im się uzyskać prawo swobody handlu na całym obszarze podporządkowanym Turkom³¹.

Problem handlu był przedmiotem wszystkich pertraktacji prowadzonych między Turcją i Węgrami w XV w. zmierzających do zawarcia układu pokojowego. Pierwsze usiłowania znalezienia rozwiązania tej kwestii miały miejsce w 1449 r.³² Kiedy wreszcie w 1483 r. doszło do rozejmu między Węgrami i Turcją, w tekście konwencji znalazła się klauzula, w której zapewniano wolność handlu obu układającym się stronom³³. Dwa dziesięcia lat później, w 1503 r., zagadnienie to zostało uściślone: postanowiono, że kupcy państw zawierających traktat pokojowy mogą przekraczać granicę węgiersko-turecką i handlować zgodnie z prawem i zwyczajami kraju, do którego się udają³⁴. W traktacie z 1519 r. uczyniono następny krok: określono sposób postępowania w sprawach spornych między dwoma stronami; miały być one rozpatrywane przed trybunałami mieszanymi³⁵.

Dane, którymi dysponujemy, wskazują, że handel między krajami bałkańskimi i Europą Centralną zamierał tylko w czasie wojny. Znajduje to potwierdzenie w węgierskim systemie celnym działającym na granicy węgiersko-tureckiej. Kupcy płacili tu opłatę w wysokości jednej trzydziestej (*trigesima*) wartości swych towarów i ten dochód należał do władcy.

³⁰ J. Kalić, *Beograd u srednjem veku*, s. 84 n.

³¹ I. Bozić, *Dubrovnik i Turska*, Beograd 1952.

³² J. Telecki, *Hunyadiuk kora Magyarországon* t. X, Budapest 1857, s. 243 nn.

³³ V. Fraknói, *Magyar király levelei* t. II, Budapest 1896, s. 273 nn.

³⁴ „Történelmi tár” t. XXIV, 1877, s. 61 n., 88.

³⁵ A. Theiner, *Vetera Monumenta Hungariorum illustrantia* t. II, Romae 1859, s. 626 nn.

Belgrad był ośrodkiem, w którym pobierano ten podatek z całej okolicy³⁶. Prawa węgierskie zakazywały wprost tylko handlu bronią z Turkami, a jednak handel ten zawsze istniał. Wobec braku źródeł nieznane nam są regiony, do których kierowali się kupcy bałkańscy ani też zakres ich interesów. Przyszłe badania przyniosą z pewnością odpowiedzi na wszystkie te pytania.

Йованка Калич

ТОРГОВЫЕ ОТНОШЕНИЯ БАЛКАНСКИХ СТРАН С ЦЕНТРАЛЬНОЙ ЕВРОПОЙ
В XV ВЕКЕ

Роль купцов, происходивших из адриатических городов: Дубровника, Котора, Бара, Ульций в экономической истории балканских стран хорошо известна. До момента появления сербских купцов вся внутренняя торговля Сербии и Боснии велась дубровничанами. До сих пор, однако, исследователей интересовала скорее их деятельность на Леванте и в Италии, чем их торговля с центральной Европой.

В настоящей статье автор занялась экономическими отношениями между Дубровником и Венгрией, избрав исходной точкой договоры дубровничан с венгерскими государями, начиная с 1358 г. (договор с 1358 г., переговоры с 1438, 1465, 1493, 1502 гг.). Эти договоры касались судопроизводства в случае злоупотреблений на венгерской территории, возмещений в случае грабежей, аннулирования системы коллективной ответственности в случае их индивидуальной задолженности, торговли с Будой и пр.

Деятельность дубровницких купцов в Венгрии развивалась постепенно в XIV веке, начиная с первой нормировки таможенной пошлины в 1326 г. через посредство жителей южной Венгрии (Срем, Ковин, Бац); в XV столетии она охватила северновосточную Венгрию, горнопромышленный район Карпат, Прешбург. Дубровницкие купцы интересовались в Венгрии особенно горным делом. Большинство их торговало как балканскими, так и венгерскими ископаемыми.

Автор исследует затем, какое значение имели или могли иметь владения сербских повелителей в торговле дубровницких купцов с Венгрией. Дубровничане исполняли должность взимающих пошлину в службе сербских повелителей. Очевидно то, что установление более тесных связей между Сербией и Венгрией во время правления Стефана Лазаревича заметно способствовало усилению торговой активности дубровничан в центральной Европе.

В заключительной части автором представлены результаты анализа венгерско-турецких договоров конца XV и начала XVI вв., особенно положений, относящихся к торговой деятельности подданных обоих государств (1483, 1499, 1503, 1519). Не подлежит сомнению, что в этой торговле принимали участие также и сербские купцы.

Jovanka Kalić

LES RELATIONS COMMERCIALES DES PAYS BALKANIQUES AVEC
L'EUROPE CENTRALE AU XVe SIÈCLE

Dans l'histoire économique des pays balkaniques le rôle des commerçants provenant des villes littorales (telles que Dubrovnik, Kotor, Bar, Ulcinj), est bien connu. Jusqu'à l'apparition des marchands serbes, les Ragusains dirigeaient complètement le commerce intérieur et extérieur en Serbie et en Bosnie. Mais c'est surtout leur activité développée au Levant, en Italie et dans la Méditerranée en général qui a attiré jusqu'à présent l'attention des chercheurs, beaucoup plus que leurs négociations en Europe Centrale.

³⁶ *Corpus iuris Hungarici* t. I, Tyrnaviae 1751, s. 299; S. Domanovsky, *A harmincadvám eredete*, Budapest 1916.

L'auteur examine les relations économiques entre Raguse et la Hongrie prenant pour point de départ les contrats des Ragusains avec les souverains hongrois à partir de 1358 (contrat de 1358, pourparlers en 1438, 1465, 1493, 1502). Parmi les questions initiées, se trouve celle de la procédure judiciaire lors des litiges intentés sur le terrain hongrois, du dédommagement dans le cas de pillages, de l'annulation du système de la responsabilité collective des Ragusains dans le cas de dettes individuelles, du commerce à Buda et autres.

L'activité des marchands ragusains en Hongrie se développait progressivement au cours du XIVe siècle, à partir des premiers réglemens douaniers en 1326 et par l'intermédiaire des habitants du sud de la Hongrie (Srem, Kovin, Bač); elle atteignit au XVe siècle le nord et le nord-est de la Hongrie, la région minière des Karpates. Les marchands ragusains en Hongrie s'intéressaient particulièrement à l'industrie minière. La plupart des commerçants conduisait leur négoce simultanément avec les mines balkaniques et la Hongrie.

L'auteur examine ensuite le rôle que les domaines des souverains serbes jouaient ou pouvaient jouer dans le développement du commerce ragusain en Hongrie. On peut assurer que les Ragusains exerçaient la fonction de douaniers au service des souverains serbes dans ce pays. Il est évident que l'établissement de rapports plus étroits entre la Serbe et la Hongrie au temps du despote Stefan Lazarević, a contribué considérablement au progrès de l'activité commerciale ragusaine en Europe Centrale.

En conclusion, l'auteur présente les résultats tirés de l'analyse des contrats hungaro-turcs du XVe et du début du XVIe siècle, notamment des prescriptions relatives à l'activité commerciale des sujets des deux pays (1449, 1483, 1503, 1519). Il est hors de doute que celles-ci furent pratiquées aussi de la part des marchands serbes.